

Viron kirkko muutosten keskellä

Uskonnollisuus Virossa 2000-luvulla

Viro on Euroopan sekularisoitunein maa. Suurin kirkkokunta on Viron evankelis-luterilainen kirkko, johon kuuluu noin 7 % virolaisista. Ortodokseja on noin 5 % prosenttia, katolisia ja baptisteja yhtä paljon eli 0,9 prosenttia. Kirkkoon tai uskonnolliseen liikkeeseen kuuluu Viron Kirkkojen Neuvoston ”Eesti Kirikute Nõukogun” vuonna 2010 teettämän tutkimuksen mukaan 16,3 % väestöstä.¹ Kaikki uskonnolliset yhteisöt, myös Viron evankelis-luterilainen kirkko, määritellään juridisesti voittoa tuottamattomiksi yhdistyksiksi, joissa jäsenmaksun maksaminen on vapaaehtoista.

Vielä 1900-luvun alussa virolaiset olivat lähinnä luterilaisia. Ensimmäisen itsenäisyyden aikana kirkko ja valtio erotettiin toisistaan ja koulujen uskonnonopetus vaadittiin poistettavaksi. Kirkko ja uskonnonopetus kuitenkin vakiinnuttivat yhteiskunnallisen asemansa. Neuvostoaikana (1944–1991) alkoi maallistaminen, jonka tavoitteena oli hävittää uskonto tai syrjäyttää se marginaali-ilmiöksi. Kirkon toimintaa rajoitettiin ja uskontokasvatus kiellettiin. Viron itsenäistymisen myötä 1990-luvulla henkinen ilmapiiri vapautui ja uskonnon harjoittaminen sallittiin, mutta mitä uskonto ja kirkko merkitsee jälkikommunistisessa Virossa?

Tässä katsauksessa pohditaan virolaisten uskonnollisuuden muuttumista Viron Kirkkojen Neuvoston vuosina 2000 ja 2010 teettämän uskontososiaalisen tutkimuksen *Elust, usust, usuelust* tulosten pohjalta. Alussa luodaan katsaus Viron historiaan, sillä maallistumisen kehittymistä ei voi ymmärtää pelkän empiirisen aineiston perusteella. Artikkelissa pohditaan sekularisaation syitä erityisesti uskontokasvatuksen ja uskonnonopetuksen näkökulmasta. Kirjoittajat ovat Viron evankelis-luterilaisen kirkon pappeja.

EVANKELIS-LUTERILAINEN KIRKKO JA USKONNOLLISUUS VIROSSA 1900-LUVUN ALUSSA

Vielä 1900-luvun lähes kaikki virolaiset olivat luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvia kristittyjä. Luterilaisen kirkon maakirkkojärjestelmä perustui baltiansaksalaisen aateliston valtaan ja maanomistukseen. Kirkko oli kansalle vieras bal-

1 Soom 2012, 254.

tiansaksalaisen papiston johtama instituutio ”herrakirkko”. Herrnhutilaisuus oli muokannut asenteita kirkkoa kohtaan myönteisemmiksi, sillä tasa-arvoon perustuva sanoma, kansanläheisyys ja maallikkovastuu olivat herättäneet suurta kiinnostusta maaorjuudessa kärsineen kansan parissa. Herrnhutilaisten piirissä ”maarahvas” oli ensimmäistä kertaa nimitetty virolaiseksi kansaksi, eestlased.²

Kansallinen herääminen ja itsenäistymispyrkimykset aloittivat virolaistamisprosessin saksalaisesta ja venäläisestä kulttuurista. Myös luterilaisesta kirkosta haluttiin luoda virolainen kansankirkko ”Eesti Evangeeliumi Lutheri usu kirk”, joka olisi vapaa sekä valtion että vieraan saksalaisen vähemmistön holhouksesta ja maineesta.³

Viron itsenäistymisen myötä vuonna 1919 uuteen perustuslakiin vaadittiin kirkon ja valtion eroa. Laki hyväksyttiin vuonna 1920, jolloin kirkko ja valtio erotettiin toisistaan yhdellä lauseella: Virossa ei ole valtionuskontoa. Perustuslain uskontopykälä myötäili Venäjällä vuonna 1918 annettua uskontolakia, joka erotti toisistaan kirkon ja valtion sekä kirkon ja koulun. Se perustui uskon- ja omantunnonvapauteen, mutta edusti lähinnä negatiivista uskonnonvapautta eli vapautta uskonnosta.⁴ Kirkon ja valtion ero totetutui vuonna 1926, minkä seurauksena kirkon asema muuttui radikaalisti: valtionkirkosta tuli yksityisoikeudellinen yhdistys.⁵

Valtion ja kirkon suhteista keskusteltiin kiivaasti uskonnonopetuskesymyksen yhteydessä. Uskonto määriteltiin vanhentuneeksi oppiaineeksi, joka ei sopinut modernin ihmisen ajatteluun. Uskonnonopetus poistettiin koulujen opetusohjelmasta ja sen tilalle esitettiin Ranskan malliin siveysopetusta.⁶ Muutos herätti voimakasta vastustusta, minkä vuoksi asiasta järjestettiin vuonna 1923 Viron historian ensimmäinen kansanäänestys. Siihen osallistui 66 % kaikista äänioikeutetuista ja heistä 71,9 % äänesti uskonnonopetuksen puolesta. Uskonnonopetus palautettiin kouluun vapaaehtoisena oppiaineena. Kansanäänestyksen tulos vahvisti kirkon asemaa virolaisessa yhteiskunnassa.⁷ Samalla tieteellis-materialistisen maailmankatsomuksen leviäminen teki tilaa Neuvostoliiton myöhemmin propagoilmaalle sekularisaatiolle.⁸

USKONTO JA USKONNOLLISUUS NEUVOSTO-VIROSSA

Itä-Euroopan sekularisaatiokehitystä vauhditti valtion päämäärätietoinen maallistamispyrkimys. Lähes viisikymmentä vuotta Viro oli osa Neuvostoliittoa. Kahden sukupolven ajan kasvatusihanteet myötäilivät neuvostoideologiaa, jonka tavoitteena oli ateistisen maailmankatsomuksen luominen. Uskonto pyrittiin määrätietoisesti siirtämään syrjään yhteiskunnassa.⁹

Kristinusko joutui marxilais-leniniläisen filosofian ja siihen pohjautuvien erityistieteiden kritiikin kohteeksi. Kirkkoja suljettiin, aktiivisia seurakunnan jäseniä ja työntekijöitä vainottiin ja surmattiin. Kirkkojen ja uskonnollisten organisaatioiden toiminta rajoitettiin, vain jumalanpalvelukset ja sakramenttien toimittaminen sallittiin. Kristinusko leimattiin muualta tuoduksi, neuvostokansalaiselle vieraaksi uskonnoksi. Valtio otti haltuunsa kirkon omaisuuden.¹⁰

Kommunistisen ideologian varaan alettiin rakentaa uutta kommunistista kansalaisuskontoa pyhine kirjoituksineen ja paikkoineen, juhlapäivineen ja siirtymäriitteineen. Ateistisen politiikan tavoitteena oli hävittää uskonto neuvostoyhteiskunnasta.¹¹ Tähän pyrittiin uskonnon pakkoprivatisoimisen avulla. Kristillisten juhlien vietto kotona ja kouluissa kiellettiin rangaistuksen uhalla. Kouluissa ja työpaikoilla alkoivat ateistiset propagandakampanjat, joihin kaikkien oli velvollisuus osallistua. Neuvosto-Viron opetusministeriö irtisanoi kiertokirjeessään vuonna 1940 kaikki koulujen uskonnonopettajat ja määräsi poltettavaksi uskonnollisen kirjallisuuden kirjastoista. Seurakunnallinen kasvat- ja palvelutyö kiellettiin lailla. Tarton yliopiston teologinen tiedekunta lakkautettiin.¹²

Kommunistisessa puolueohjelmassa ja koulujärjestelmässä ateistinen kasvatusta sai keskeisen paikan. Lasten ja nuorten kasvattaminen ja ideologinen opetus aloitettiin mahdollisimman varhain. Puolueen alaorganisaationa toimivat lokakuun lapset, pioneerit ja komsomol-nuorisjärjestöt. Oppilaita houkuteltiin ja painostettiin osallistumaan niiden toimintaan. Ateistinen kasvatusta jatkui keskiasteella ja korkeakouluissa pakollisena oppiaineena, aikuisille järjestettiin luentoja ateismista.¹³

Neuvostoateismin pyrkimyksenä oli korvata uskonnollinen ritualismi. Kirkollisten toimitusten tilalle kehitettiin ateistiset riitit, joita kokeiltiin erityisesti Virossa. Kaste korvattiin nimenantojuhalla ja konfirmaatio Nuorten kesäpäivillä, ”Noorte suvepäevad”. Nuorten kesäpäivät päättyivät todistusten jakoon ja juhlaan. Kirkollisen avioliittoon vihkimisen sijaan avioliitto rekisteröitiin Onnenpalatsissa. Kristillisen hautaan siunaamisen tilalle tarjottiin uskonnoton rituaali, jonka toimitti uskonnoton ammatinharjoittaja ”ilmalik”. Valtio ja puolue tukivat rahallisesti ja erilaisin eduin ateististen riittien valintaa. Esimerkiksi Nuorten kesäpäivien osallistujat saivat palkallisen loman ja siviilivihkimisen jälkeen nuoripari sai oman asunnon. Kirkolliset toimitukset puolestaan toivat sanktioita, esimerkiksi konfirmaation jälkeen oli vaikea saada opiskelupaikka, työtä tai asunto. Yhteiskunnan sekularisoituminen ja sanktiot vauhdittivat ateististen riittien yleistymistä ja ne syrjäyttivät nopeasti kirkolliset toimitukset. Nuoret katosivat pian kokonaan seurakunnista.¹⁴

Uskonnollinen elämä joutui valtion kontrolliin ja kirkko ajautui yhteiskunnan marginaaliin. Valtiolliset riitit olivat karuja. Työn ylistäminen ja yhteisön asettaminen yksilöä tärkeämmäksi teki niistä etäisiä ja abstrakteja.¹⁵ Kansan keskuudessa levisi parapsykologia, vaihtoehtoinen lääketiede, jooga, meditaatio ja usko ufoihin. Myös itämaiset uskonnot herättivät kiinnostusta. Ulkomailta hankitut, sensuroimattomat materiaalit levisivät kädestä käteen, ihmiseltä toiselle. Kansanparantajat saivat tärkeän roolin ihmisten henkisen elämän ohjaajina. Heitä kutsuttiin 1970- ja 1980-luvuilla puolijulkisiin tilaisuuksiin esiintymään ja ihmiset jonottivat heidän puheilleen kysymyksissään.¹⁶

Neuvostoaikana Viron evankelis-luterilaisen kirkon historiaa kirjoitettiin uudelleen ja osoitettiin, että kirkko oli koko historiansa ajan toiminut kansaa vastaan. Vähitellen uskontolainsäädäntö, ateistinen kasvatusta, uskonnonvastainen propaganda ja ennen kaikkea pelko lamaannuttivat kirkollisen elämän ja maallistivat ihmisten tavan elää ja ajatella. Kirkon jäsenmäärä ja toimitusten määrät laskivat jyrkästi. Kirkko osallistui vain neuvostojohdon hyväksyntään rauhankysymyksiin.¹⁷

USKONNOLLISUUS JA KIRKKO ITSENÄISESSÄ VIROSSA

1980-luvun Neuvostoliitossa Mihail Gorbatshevinkin uudistuspolitiikka mahdollisti avoimen yhteiskunnallisen kritiikin. Itä-Euroopassa kirkot tarjosivat tilan ja kanavan organisoidulle oppositiolle. Kansalliset kirkot liittyivät nationalistisiin liikkeisiin, joissa korostettiin kansallisuuden, kielen ja uskonnon yhdistävää merkitystä. Ne olivat mukana lähes kaikissa kommunismin vastaisissa liikkeissä vuosina 1989–1990 ja kirkot nousivat merkittäviksi kansalliseksi symboleiksi.¹⁸ Virossa alkoi kirkkokonserttien aika, jolloin isänmaalliset kirkkokonsertit kokosivat virolaisia yhteen ja vahvistivat kansallistunnetta. Ilmapiirin vapautuminen houkutteli myös nuoria kirkkoon.

Viro itsenäistyi vuonna 1991, ja sen myötä myös kirkko siirtyi uuteen aikakauteen. Hallitus kumosi aikaisemmat uskontolait, seurakuntien korkeat verot, sähkö- ja vuokranmaksut laskettiin yleiselle tasolle. Viron luterilainen kirkko ”Eesti Evangeelne Luterlik Kirik” sai juridisesti saman aseman kuin yhdistykset ja kansalaisjärjestöt. Vuosina 1990–1992 kirkon jäsenmäärä kasvoi radikaalisti (kuvio 1).¹⁹

2 Sild 1995, 120; Ketola 2000,30; Repo 2002, 70–71.

3 Saard 2000, 304; Liiman 2002, 15.

4 Murtorinne 2010, 14.

5 Ketola, 2000, 35; Pesonen 2004, 289.

6 Valk, 1997, 30–33; Pesonen 2004, 97–98.

7 Sild, 1995, 123; Valk 1997, 30–33; Pesonen 2004, 295.

8 Altnurme 2005, 62, 79.

9 Kääriäinen 2003, 73–74; Liiman 2001, 106.

10 Altnurme 2005, 63, 79.

11 Kääriäinen 2004, 166–167.

12 Valk 1997, 113.

13 Liiman 2001, 23–24; Repo 2002, 94.

14 Repo 2002, 109; Kääriäinen 2004, 55.

15 Smart 2005, 554.

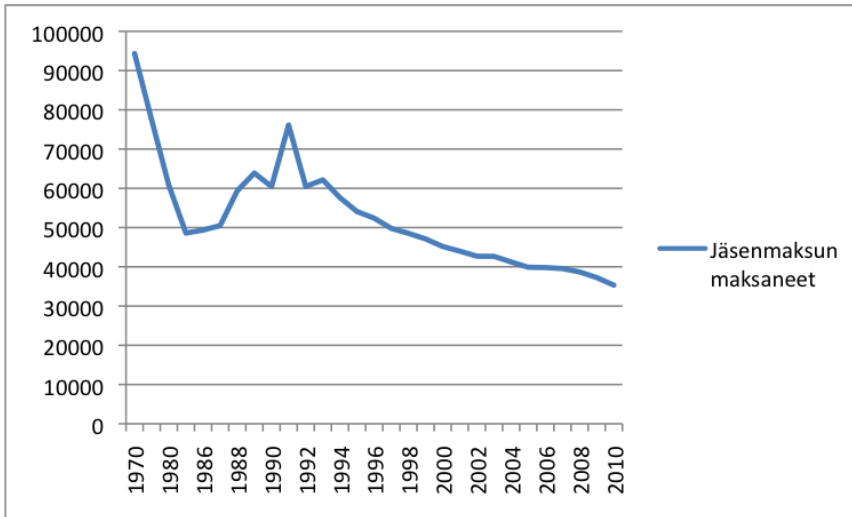
16 Altnurme 2005, 78; Murtorinne 2010, 36; Ringvee 2012, 272.

17 Liiman 2001, 31, 38; Repo 2002, 112–113.

18 Kääriäinen 2003, 76.

19 Repo 2002, 116–117.

Kuvio 1. Viron evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmaksun maksaneet vuosina 1970–2010

Vaikka henkinen ilmapiiri vapautui, kirkkojen poliittinen merkitys väheni nopeasti. Kirkot eivät saaneet pysyvästi paikkaa yhteiskunnallisena muutosvoimana. Poliittinen aktiivisuus kanavoitui uusiin poliittisiin puolueisiin.²⁰ Itsenäistymisen jälkeen Viron evankelis-luterilaisen kirkon jäsenmaksun maksaneiden määrä on jatkuvasti laskenut. Vuonna 2010 jäsenmaksun maksaneita oli yhteensä 35 326. Huomionarvoista on se, että määrä on huomattavasti pienempi kuin kommunismin loppuvaiheessa 1980-luvun puolivälissä (kuvio 1).

VIROLAISTEN USKONNOLLISUUS JA SEURAKUNTAAN KUULUMINEN 2000–LUVUN ALUSSA

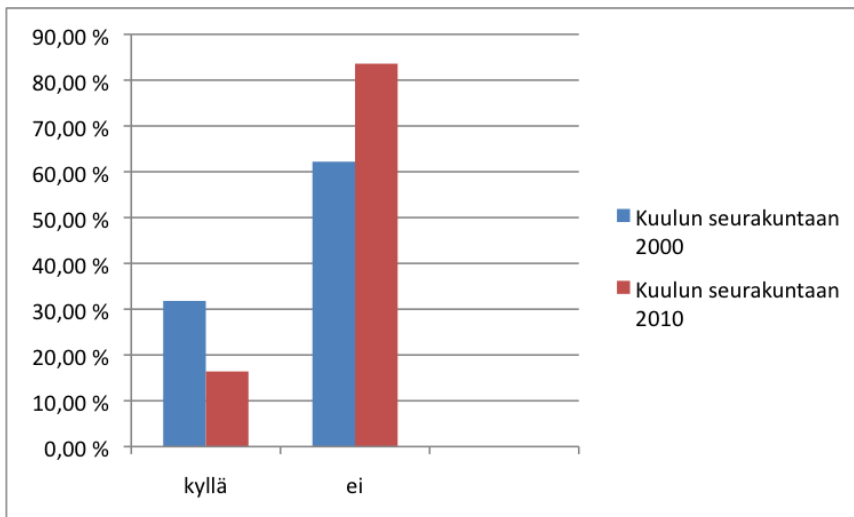
Kristillisten kirkkojen jäsenmäärä Virossa on arvio, sillä kaikki uskonnolliset yhteisöt, myös Viron evankelis-luterilainen kirkko, määritellään juridisesti voittoa tuottamattomaksi yhdistykseksi.²¹ Seurakuntien jäsenmäärä perustuu paikallisen kirkkoherran antamaan henkilökohtaiseen, vuosittaiseen arvioon, sillä seurakunnan jäsenmaksu on vapaaehtoinen lahjoitus, ”liikmeannetus”. Jäsenmäärä voidaan laskea niin, että arvioidaan seurakunnan alueella asuvat ja kastetut/konfirmoidut tai vuosit-

taisen jäsenmaksun maksaneet ”annatejaliikmed” tai sekä seurakunnan jäsenmaksun että vuoden aikana ehtoollisella käyneet, ”täisõiguslikud liikmed”. Moni virolainen maksaa seurakunnan jäsenmaksun vain tarvittaessaan kirkon palveluja.

Vuoden 2000 väestölaskennan mukaan kristillistä uskoa tunnustavia oli 29 % kaikista virolaisista.²² Virallinen väestölaskenta toimitetaan noin kymmenen vuoden välein ja se koskee kaikkia yli 15-vuotiaita. Uskontokysymykseen vastaaminen väestölaskennan yhteydessä on vapaaehtoista.

Viron Kirkkojen Neuvosto, ”Eesti Kirikute Nõukogu”, on teettänyt vuosina 2000 ja 2010 uskonososiologisen tutkimuksen *Elust, usust, usuelust*, jonka tehtävänä on kartoittaa virolaisten arvoja ja uskonnollisuutta.²³ Vuonna 2010 vastaajista vain 16,4 % ilmoitti kuuluvansa johonkin kristilliseen seurakuntaan tai uskonnolliseen liikkeeseen (kuvio 2). Seurakuntaan kuuluvien määrä on vähentynyt lähes puoleen, sillä kymmenen vuotta sitten seurakuntaan ilmoitti kuuluvansa 32 % vastanneista. Samalla 83 % ilmoitti, ettei kuulu mihinkään kristilliseen seurakuntaan.²⁴ Eryityisesti nuorten osuus on vähäinen, sillä 95,7 % 15–20-vuotiaista ilmoitti, ettei kuulu mihinkään seurakuntaan tai uskonnolliseen

Kuvio 2. Yli 15-vuotiaiden seurakuntaan kuuluminen vuosina 2000 (N = 1070) ja 2010 (N=1009)

liikkeeseen. Suurimman seurakuntaan kuuluvien ryhmän muodostivat 61–74-vuotiaat, joista 22,30 % ilmoitti kuuluvansa seurakuntaan tai uskonnolliseen liikkeeseen. 30–61-vuotiaista puolestaan seurakuntaan kuului noin 18 % (kuvio 2).²⁵

Virolaisen pastorin TT Kaido Soomin väitöskirjan (2005) mukaan 18–25-vuotiaiden suurin rippikouluun tuleminen ja seurakuntaan liittymisen syy oli oikeus kirkolliseen avioliittoon vihkimiseen. Vaikka suurin osa avioliitoista solmitaan yhä siivilivihkimisenä Onnenpalatsissa, nuoria aikuisia kiinnostaa kirkon tarjoama juhlallinen ympäristö ja lämminhenkisen toimitus musiikkeineen.²⁶

Rippikoulu Virossa on lähinnä aikuisten koulu, jossa rakennetaan omaa maailmankuvaa. Kristinuskon perusasioiden lisäksi rippikouluopetukseen kuuluu maailmanuskontoja, kirkkohistoriaa, Viiron kulttuuria ja muinaisuskontoja eli teemoja, jotka perinteisesti sisältyisivät koulujen uskonnonopetukseen. Tämän päivän aikuiset virolaiset eivät ole saaneet minkäänlaista uskonnonopetusta, siksi rippikoulu täyttää myös uskonnonopetuksen tehtävää. Monille kirkkoon tuleminen on vieläkin pitkä prosessi sitkeiden ennakkoluulojen vuoksi. Neuvostopropaganda loi väärinystyneen kuvan kirkosta ja sen

opetuksesta, ja näiden väärinkäsitysten korjaaminen ja asenteiden muuttuminen vie aikaa.²⁷

Seurakunnan toiminta kiinnosti noin kolmasosaa kaikista Kirkkojen Neuvoston tutkimukseen osallistuneista. Kirkkoon kuuluvat olivat odotetusti kiinnostuneempia kuin kirkkoon kuulumattomat. Jopa 62 % kirkkoon kuuluvista vastaajista oli täysin tai lähes samaa mieltä väitteen kanssa: ”minua kiinnostavat kirkon tapahtumat”. Kirkkoon kuulumattomista vastaajista puolestaan 25 % oli täysin tai lähes samaa mieltä väitteen kanssa. Tulos seurakuntaan kuulumattomien osalta on yllättävä. Monet olisivat kiinnostuneita seurakunnan toiminnasta, mutta eivät rohkene tulla mukaan.

20 Kääriäinen 2003, 77.

21 MTÜ Mittetulundus Ühing.

22 <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>. Seuraava väestölaskenta toteutetaan vuonna 2012.

23 Tutkimukseen liittyen vuonna 2012 ilmestyi artikkelikokoelma *Astu alla rahva hulka*, toim. Eerik Jöks.

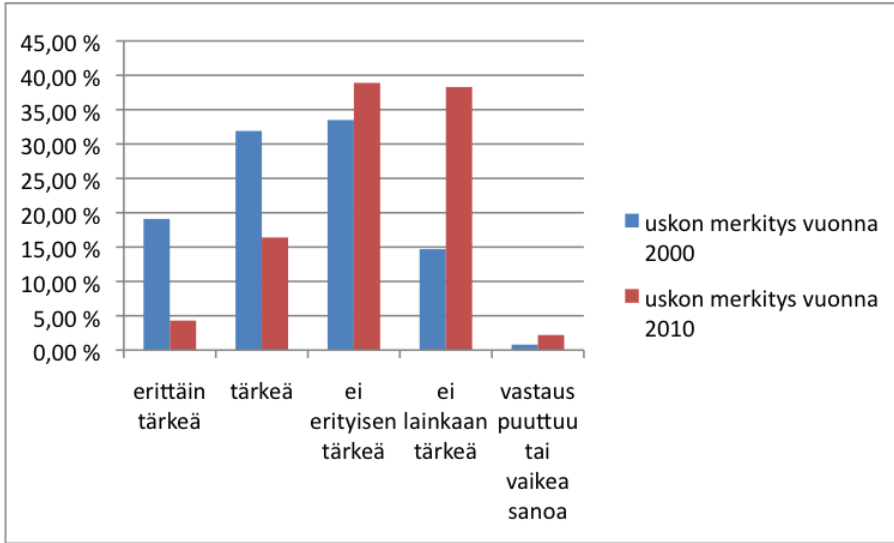
24 Soom 2012, 254; *Elus, usust ja usuelust* 2010.

25 Soom 2012, 252; *Usut, elust ja usuelust* 2010.

26 Soom 2007, 108, 180.

27 Paul, 1992, 228; Repo 2002, 163–164, 225.

Kuvio 3. Virolaisten käsitys uskon merkityksestä elämässä vuosina 2000 (N= 1070) ja 2010 (N=1009)

USKONNON MERKITYKSEN MUUTTUMINEN

Uskonnon merkitys yli 15-vuotiaiden virolaisten elämässä on Kirkkojen Neuvoston teettämien tutkimustulosten mukaan vähentynyt kymmenen vuoden aikana (kuvio 3). Vuonna 2000 usko oli erittäin tärkeä tai tärkeä 51 % vastaajista ja vuonna 2010 vain 21 % vastaajista. Välinpitämättömien määrä on kasvanut merkittävästi.²⁸ Tulokseen saattaa jonkun verran vaikuttaa tutkimusten erilainen toteutuspaikka: vuonna 2000 kysely lähetettiin postitse, vuonna 2010 kysymyksiin vastattiin haastattelun yhteydessä.

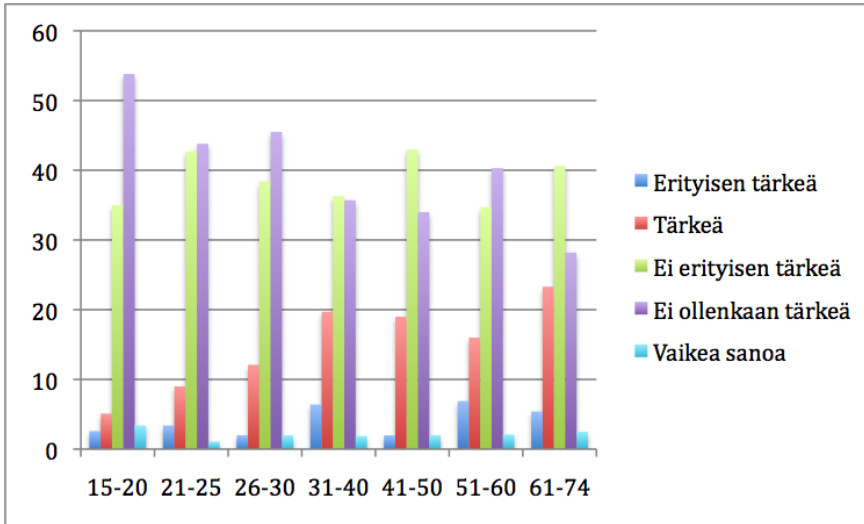
Kuitenkin uskonnolla on yhä merkitystä, sillä vuonna 2010 vastanneista vain 16 % ilmoitti kuuluvansa johonkin kristilliseen kirkkoon, mutta 21 % vastaajista määritteli uskon/uskonnon erittäin tärkeäksi tai tärkeäksi.

Uskonnon merkitys virolaisille nuorille on vähäinen (kuvio 4). Yhteensä 53,8 % 15–20-vuotiaista tutkimukseen osallistuneista nuorista ei pidä uskontoa lainkaan tärkeänä. Vain alle kahdeksan prosenttia heistä määrittelee uskonnon tärkeäksi tai erityisen tärkeäksi. Uskonnon vähäiseen merkitykseen vai-

kuttaa uskonnollisen sosialisointin katkeaminen eli uskonnollisuus ei siirry kotikasvatukseen tai perinteiden kautta.²⁹ Lasten ja nuorten mahdollisuus pohtia yhdessä uskonnollisia kysymyksiä ja saada tietoa eri uskonnoista jää sattumanvaraiseksi, sillä uskonnon-opetus on kouluissa vapaaehtoinen oppiaine. Tavallisesti rippikouluun tullaan vasta aikuisiässä.³⁰

Aikuisille ja vanhemmille ikäluokille uskonto merkitsee enemmän kuin nuoremmille. Erityisesti 61–74-vuotiaista yli 28 % määrittelee uskonnon tärkeäksi tai erityisen tärkeäksi. Myös 31–40-vuotiaista lähes 20 % määrittelee uskonnon tärkeäksi ja lähes seitsemän prosenttia pitää uskontoa erittäin tärkeänä (kuvio 4).³¹ Vanhimmat ikäluokat kasvoivat edellisen itsenäisyyden aikana, jossa uskontokasvatus kuului virolaiseen perinteeseen. Heidän lapsensa puolestaan kävivät koulua neuvostoaikana, jolloin uskonnon harjoittaminen ja uskontokasvatus kotona, koulussa ja seurakunnassa oli kielletty. Kodeissa vietettiin salaa, suljettuun ikkunoin ja ovin kristillisiä juhlia, joulua ja pääsiäistä. Myös lapsia kastettiin ja nuoria konfirmoitiin salaa, toisella paikkakunnalla. Valtiolliset riitit eivät korvanneet kirkollisten toimitusten lämpöä, yhteisöllisyyttä ja pyhyttä.

Kuvio 4. Uskonnon merkitys eri ikäryhmissä vuonna 2010 (N=1009)

Neuvostoaikana kasvaneelle sukupolvelle uskonto merkitsee enemmän kuin Viron itsenäistymisen murroksessa tai uuden itsenäisyyden aikana kasvaneelle sukupolvelle. Kaksi sukupolvea kestänyt, ateistinen kasvatusta ja propaganda on tuottanut tulosta: tämän päivän virolaiset suhtautuvat kirkkoon epäluuloisesti tai täysin torjuvasti. Materialistiset arvot ja sekularisaatio tekivät yllättävästi tilaa parapsykologialle ja itämaisille uskonnoille 1980-luvulla. Kansanparantajat ja horoskoopit toimivat yhä virolaisten henkisinä ohjaajina. Viron parlamentin vuonna 2002 tekemän kyselyn mukaan 10 % virolaisista ilmoitti pakanallisen maaukon itselleen läheisimmäksi uskonnoksi.³²

Viron itsenäisyyden ensimmäisen vuosikymmenen aikana seurakunnissa painotettiin pyhäkoulutyötä ja tehtiin erityisesti työtä lasten ja nuorten parissa. Kirkkojen Neuvoston vuonna 2010 teettämän tutkimukseen mukaan yli 15-vuotiaat virolaiset eivät juuri pohdi uskonnollisia kysymyksiä. Vastanneista 46 % väitti, ettei lainkaan ajattele uskontoa liittyviä asioita. Vastaaajista 35 % ilmoitti ajattelevansa uskonnollisia asioita muutaman kerran vuodessa. Joka viikko uskonnollisia kysymyksiä väitti ajattelevansa seitsemän prosenttia ja kymme-

nen prosenttia vähintään kerran kuussa. Loput vastaajista eivät osanneet vastata. Kirkkojen Neuvoston tutkimuksen perusteella voi todeta, että seurakuntien kasvatustyön vaikuttavuus on jäänyt heikoksi. Suuri osa tämän päivän virolaisista nuorista aikuisista ei koe uskontoa itselleen tärkeäksi eivätkä he pohdi uskonnollisia kysymyksiä. Tämä antaa viitteitä siihen, että tulevaisuudessa uskonnollisuus on yhä vähäisempää.³³

YHTEISKUNNAN JA KOTIEN USKONTOKASVATUS

Viron kouluissa uskonto, ”religiooniopetus”, oli vuoteen 2011 asti kouluille vapaaehtoinen oppiaine. Koulu oli velvollinen järjestämään uskonnonopetusta, jos sitä vaati vähintään viisitoista koulun oppilasta tai heidän vanhempaansa. Uskonnonopetus

28 Soom 2012, 250.

29 Soom 2012, 251.

30 Repo 2006.

31 Soom 2012, 251.

32 Aitamurto 2010, 265.

33 Soom 2012, 255–256.

määriteltiin ei-tunnustukselliseksi, ekumeeniseksi oppiaineeksi.³⁴ Vuonna 2011 hyväksyttiin uudet opetus suunnitelmat, joiden myötä uskonnonopetus määriteltiin oppilaille vapaaehtoiseksi oppiaineeksi, ”usundiöpetus”, joka on ei-tunnustuksellinen, olemukseltaan ekumeeninen oppiaine. Sitä opetetaan vain valtiollisen opetus suunnitelman mukaan.³⁵

Uudistus vahvistaa hieman uskonnonopetuksen asemaa kouluissa. Aikaisemmin vapaaehtoiset uskontotunnit sijoituivat koulupäivän alkuun tai loppuun ja eri luokkien oppilaat koottiin samaan ryhmään. Kirkkojen Neuvoston laatima uskonnon opetus suunnitelma ei velvoittanut opettajaa eikä koulua, sillä uskonnontunti oli ikään kuin kerhotoimintaa. Opettajan motivointikyky joutui melkoiselle koetukselle, sillä ryhmässä oli eri-ikäisiä, uskonnottomia ja eri uskontokunnista tulevia oppilaita eikä oppiainetta arvioitu koulutodistukseen.³⁶

Vaikka Viro on Euroopan unionin jäsen, monille virolaisille eurooppalainen arvoperusta ja kulttuuri ovat yhä vieraita. Sosialistisissa maissa on yleisesti korostettu erityisesti yhteiskunnan kasvatusoikeutta, länsimaissa puolestaan tunnustetaan laajasti kotien perimmäinen kasvatusoikeus. Virolainen yhteiskunta ei myönnä uskonnonopetusta osaksi yhteiskunnan kasvatustehtävää tai sen kuulumista lapsen oikeuksiin. Uskonnonvapaus tulkitaan yhä lähinnä oikeutena vapautua uskonnosta. Useissa uskontoa vastaan kohdistuneissa kirjoituksissa kristinuskosta nähdään ulkopuolelta Vieroon tuotuna alistamisen välineenä. Ajatusten taustalla voi tunnistaa yhä neuvostoajan ateistisen kasvatuksen ja propagandan luomia asenteita.³⁷

USKONTO YLEISENÄ PUHEENAIHEENA

Usko ja uskonto Virossa on henkilökohtainen aihe, josta ei juuri keskustella. Viron Kirkkojen Neuvoston tutkimuksen (2010) mukaan 52 % vastanneista ei ollut koskaan puhunut oman perheensä kanssa uskonnollisista kysymyksistä (kuvio 5). Seurakuntaan kuuluvat puhuvat enemmän kuin muut, heistä 18 % keskustelee uskonnosta tai uskonnollisista aiheista oman perheensä kanssa. Tämä vahvistaa uskonnollisen sosialisoinnin jatkumista. Toisaalta 19% seurakuntaan kuuluvista ei puhu kotona lainkaan uskonnollisista aiheista ja 48 % heistä vain muu-

taman kerran vuodessa.³⁸ Se puolestaan vahvistaa uskonnollisen sosialisoinnin heikkenemistä.

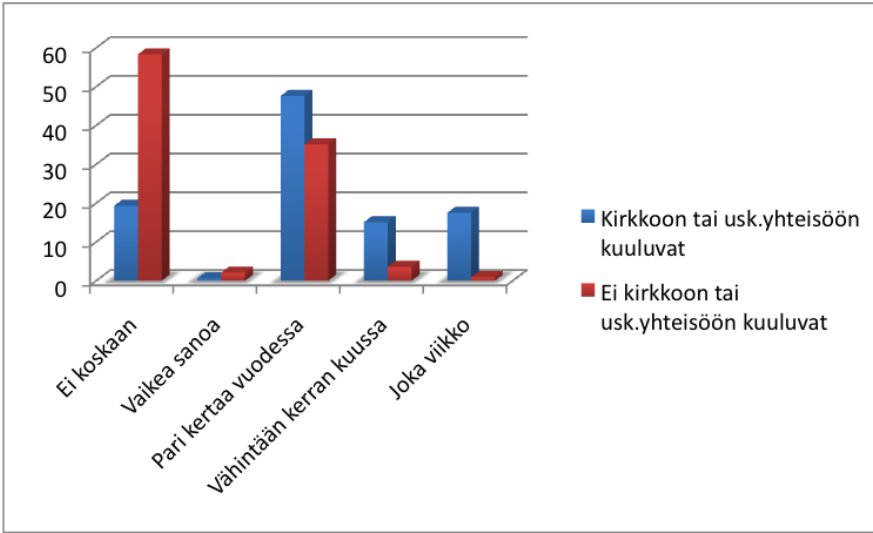
Uskontoon liittyvät asiat eivät kuulu ystävyys-suhteisiin. Vastanneista 55 % ei koskaan puhu kaveripiirissä uskonnollisista kysymyksistä. Myös seurakuntaan kuuluvista 24 % väittää, ettei koskaan keskustele uskonnollisista aiheista ystävien kanssa. Uskonnollinen sosialisointi ei jatku virolaisessa yhteiskunnassa, sillä uskonto ymmärretään vain henkilökohtaiseksi asiaksi. Kristillinen usko on perinteisesti kulkenut ihmiseltä ihmiselle, siksi seurakunnat voisivat kannustaa jäseniään puhumaan myös elämäntilanteista ja uskonnollisista asioista kotona ja ystävien kanssa.³⁹

Viron Kirkkojen Neuvoston tutkimus (2010) vahvistaa sekularisaatioon kuuluvaa uskonnon privatisoitumista. Kirkkoon kuulutaan yhä harvemmin automaattisesti vanhempien mukana. Uskonossa on enemmän kyse sosiaalisista suhteista ja kokemuksesta kuin sukupolvelta toiselle siirretystä traditiosta. Uskonto koetaan yksityisasiaksi, mikä vuoksi vanhemmat antavat lastensa itse valita oman uskontonsa. He eivät halua siirtää uskoa tai uskontoaan lapsilleen, vaikka uskolla olisi heille itselleen omakohtaista merkitystä. Ranskalaisen sosiologi Daniele Hervieu-Légerin (1998) mukaan myös modernin Länsi-Euroopan maissa uskonto on voimakkaasti privatisoitunut ja uskonnollisuus vähentynyt, sillä ne eivät pysty ylläpitämään sitä yhteisöllistä muistia, joka on yksilön uskonnollisen eksistenssin perusta. Hän nimittää modernin Euroopan maita ”muistinsa menettäneiksi” yhteiskunniksi. Hervieu-Légerin mukaan tradition siirtäminen ja oman kulttuuriperinnön tunteminen on jokaisen yhteiskunnan olemassaolon edellytys.⁴⁰

YHTEENVETO

Neuvostoliiton ja neuvostoarvojen romahtaessa Virossa alkoi huima talouskasvu. Se loi uusia arvoja ja taloudellisen hyödyn tavoittelua. Taloudellinen lama 2000-luvun alussa muutti rajusti virolaisten arvomaailmaa, mutta se ei merkinnyt paluuta kristillisiin arvoihin tai kirkkoon. Päinvastoin uskonnon merkitys on vähentynyt kaikissa ikäryhmissä, ja suhtautuminen kirkkoon on muuttunut yhä kielteisempään suuntaan.

Kuvio 5. Kuinka usein puhutte uskonnollisista asioista oman perheen kanssa? (N=1009)

Kehitystä voi selittää yhteiskunnan muutosprosessien avulla. Sosiologian tohtori Jaanika Hämmäl analysoi Viron arvojen kehitystä vuoden 2006 vuosikertomuksessa: ”Sosiaalisesti osallistumiseen liittyvät arvot ovat jääneet materiaalien arvojen varjoon. Kun rinnastetaan huolenpitoon, hyväntekeväisyyteen ja osallistumiseen liittyviä arvoja materiaalien arvojen (raha) kanssa, niin pehmeitä arvoja pidetään elämässä tärkeinä lähes kaksi kertaa harvemmin kuin edellisellä vuosikymmenellä. Taloudellisesta hyvinvoinnin kasvusta ja positiivisesta tulevaisuuden odotuksista huolimatta enemmistö virolaisista on yhä suuntautunut hyvin pragmaattis-materialistisesti”.⁴¹

Viron arvoperusta on maallistunut ja pluralistinen. Kristillinen kulttuuriperintö, oman uskonnon äidinkieli ja uskontojen lukutaito on unohtunut eikä niitä pidetä tärkeinä. Uskonnon ajatellaan kuuluvan historiaan tai jollekin toiselle, mutta ei tähän päivään itselle tai omalle perheelle. Uskonto on privatisoitunut, eikä uskonnollisista kysymyksistä puhuta perheessä tai edes ystävien kanssa. Kriisensä keskellä ja elämänsä kysymyksissään virolaiset kääntyvät kansanparantajan tai sattumanvaraisesti vastaantulevan uskonnontarjoajan puoleen. Kristillisen juhla-perinteen katkeamisen myötä myös kristillisen juhlan, esimerkiksi joulun, sisältö on tyhjä;

nyt vietetään vain kaupallista juhlaa koristeineen, lahjoineen ja ruokineen. Joulupukkia odotetaan joulukuussa ja pakkasukkoa tammikuussa. Materialistiset arvot jyräävät spirituaalisuuden, yhteisöllisyyden ja osallistumisen.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

AITAMURTO, KAARINA

2010 ”Nykyaikainen slaavilainen pakanuus”. *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*. Toim. Maija Turunen. Helsinki: Edita, 265–282.

ALTNURME, LEA

2005 *Kristlusest oma usuni: Uurimus muutustest Eestlaste religioosuses 20. sajandi II poolel*. Dissertationes Theologiae Universitatis Tartuensis. 9. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

34 Valk 2002, 165.

35 Põhikooli riiklik õppekava. Gymnaasiumi riiklik õppekava. Opetussuunnitelmat tulevat kouluihin vaiheittain.

36 Valk 2002, 98–99; Repo 2006.

37 Aitamurto 2010, 277–279. Ajattelutapa on yleinen myös pakanallisten taara- ja maauskoisten parissa.

38 Soom 2012, 260.

39 Soom 2012, 261.

40 Kääriäinen 2004, 31–32.

41 Hämmäl 2007, 64.

- ELUST, USUST JA USUELUST
- 2010 *Religioonisotsioloogiline uurimus*. Eesti Kirikute Nõukogu. SaarPoll.
- EESTI EVANGEEELSE LUTERLIKU KIRIKU STATISTIKA
Eesti evangeelse luterliku kiriku statistika.
<http://www.eelk.ee/intranet/statistika.html#08>
(21.12.2011).
- GYMNAASIUMI RIIKLIK ÖPPEKAVA
- 2011 Gymnaasiumi riiklik õppekava 6.11.2011. määruse nr 2. www.hm.ee (31.1.2012).
- HÄMMAL, JAANIKA
- 2007 "Eesti elanike väärtusmaailm." *Eesti Inimarengu Aruanne 2006: Ühiskondliku leppe sihtasutus, Tallinn 2007*. OÜ Print Best. 62–167. Vuosikertomus osoitteassa: <http://www.kogu.ee/eesti-inimarenguaruanne> (9.1.2012).
- KETOLA, MIKKO
- 2000 *The Nationality Question in the Estonian Evangelical Lutheran Church, 1918–1939*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 183. Helsinki.
- KÄÄRIÄINEN, KIMMO
- 2003 "Kirkot Itä-Euroopassa". *Muutoksen tulkina: Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa*. Toim. Eila Helander. Helsinki: Kirjapaja, 73–85.
- 2004 *Ateismin jälkeen: Uskonnollisuus Venäjällä*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Tampere.
- LIIMAN, RAIGO
- 2001 *Uskolikkus muutuvus Eesti ühiskonnas*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- MURTORINNE, EINO
- 2010 "Kirkkojen ja uskontojen asema kommunismin valtakautena". *Kirkot ja uskonnot itäisessä Euroopassa*. Toim. Maija Turunen. Helsinki: Edita, 10–45.
- PAUL, TOOMAS
- 1992 "Viron kirkko 1980-luvulla." *Teologinen Aikakauskirja* 97, 263–367.
- PESONEN, NIILU
- 2004 *Valtionkirkosta vapaakirkoksi? Viron evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodon kehitys 1919–1925*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 191. Helsinki.
- PÕHIKOOLI RIIKLIK ÖPPEKAVA
- 2011 Põhikooli riiklik õppekava. 6.1.2011a määruse nr 1. www.hm.ee (31.1.2012).
- REPO, HANNELE
- 2002 *Askel seurakuntaan: Virolaisten rippikoulunopettajien käsitykset rippikoulusta ja konfirmaatiosta*. Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 103. Helsinki.
- 2006 "Uskontokasvatuksen haasteet Suomessa ja Virossa 2000- luvun alussa". *Teologinen Aikakauskirja* 111, 536–544.
- RINGVEE, RINGO
- 2012 "Ristiusu kohtumine teiste vaimsete praktikatega – Eestimaa kogemus." *Astu alla rahva hulka: Artikleid ja arutlusi elanikkonna vaimulaadist*. Toim. Eerik Jõks. Eesti Kirikute Nõukogu Tallinn, 271– 282.
- SAAR, ANDRUS
- 2012 "Eestimaalane ja tema usk sotsioloogi pilgu läbi". *Astu alla rahva hulka: Artikleid ja arutlusi elanikkonna vaimulaadist*. Toim. Eerik Jõks. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 49–75.
- SAARD, RIHO
- 2000 *Eesti rahvusest lutherliku praoskonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine, 1870–1917*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 184. Helsinki.
- SILD, OLAF
- 1995 "Eesti kirikulugu vanimast ajast olevikuni". *Lühike Eesti kirikulugu*. Olaf Sild, Vello Salo: Tartu, 9–32.
- SMART, NINIAN
- 2005 *Uskontojen maailma*. Helsinki: Otava.
- SOOM, KAIDO
- 2007 *Täiskasvanute leeritöö Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus ja selle arengustrateegia koostamine*. Dissertations Theologiae Universitatis Tartuensis 12. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- 2012 "Eestimaalaste kuvand ristiusust, kirikust ja kristlastest". *Astu alla rahva hulka: Artikleid ja arutlusi elanikkonna vaimulaadist*. Toim. Eerik Jõks. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 249–270.
- STATISTIKAAMETI KODULEHT
- 2000 Aasta rahvaloenduse andmed. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (12.01.2012).
- VALK, PILLE
- 1997 *Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos: Usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918–1940*. Tallinn: Logos.
- 2002 *Eesti kooli religiooniõpetuse konseptsioon*. Dissertations Theologiae Universitatis Tartuensis. 6. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.